

ABDÓ TERRADAS I EL SEU TESTIMONIATGE DE LA REPRESSIÓ DEL 1828: *LA ESPLANADA*

I

La figura d'Abdó Terradas ha estat estudiada, i sempre molt sumàriament, des d'un sol punt de vista: polític o literari, com si fos possible de separar ambdues facetes.

Nasqué a Figueres l'any 1812 i, per tant, forma part de la generació de Ribot (n. 1813), Mata (n. 1810), Piferrer (n. 1818), Milà (n. 1818), Sol i Padrís (n. 1816) i Rubió i Ors (n. 1818). La seva aportació a la Renaixença, cal veure-la des d'un altre angle. Subjectà a la política la seva literatura, i també la llengua, i escriví indistintament en català o en castellà, com cregué oportú. Com a escriptor fou un romàntic, però el seu romanticisme, com la seva vida, anà íntimament lligat a les lluites polítiques i socials del seu temps. Fou un romanticisme social.¹ El seu radicalisme fou essencialment burgès i republicà. El partit republicà el considerà com a fundador. Cal entendre ací que la burgesia en aquells moments significava l'avantguarda del progrés a Catalunya davant l'aristocràcia, terratinents centralistes i partit clerical, que s'aglutinaren entorn del naixent carlisme. En unes *Memorias* inèdites que recull el redactor de *Los Mártires de la República*,² el mateix Terradas explica com es formà al col·legi dels jesuïtes de Perpinyà. El seu pare era un ric comerciant de grans i bestiar, i pogué donar al jove Abdó un bon ensenyament. Mai no passà Terradas per

1. Emprem el mot manllevant-lo de la tesi de ROGER PICARD, *Le Romantisme Social* (1944). He utilitzat l'edició castellana, traduïda per BLANCA CHACEL, *El Romanticismo Social* (México 1947). Un estudi del mateix signe sobre el bloc de la generació a la qual ens hem referit ens portaria a extrems molt interessants.

2. *Los Mártires de la República*. Cuadros históricos de los sufrimientos, de las penalidades, de los martirios de todos los grandes apóstoles de la idea republicana. ... Historia de la República en general sintetizada en sus mártires, páginas trazadas por una Sociedad de Escritores republicanos (Barcelona, Biblioteca Escogida, 1873), tomo I.

dificultats econòmiques. Contra la rígida formació jesuítica els joves pensionats de Perpinyà feien circular

«todos los libros prohibidos de los filósofos, tanto del pasado siglo como del presente y todas las máximas predicadas por los autores del gran drama político del 93; de manos de los más adultos, que ya cursaban filosofía, pasaban estos versículos de emancipación a las de los más tiernos que principiábamos la Gramática francesa ... fueron los gérmenes que más tarde, ayudados de la razón y de un ardiente amor a la humanidad, que ya heredé de la naturaleza, produjeron en mí profundas convicciones que me habían de dominar».

Hem de destacar en aquesta etapa de formació del jove Terradas el seu aspecte essencialment francès. Fins més tard no coneixerà la literatura espanyola, de la qual extraurà ben poca cosa. Per altra banda, cal considerar el seu allunyament de Barcelona, a diferència de la resta d'homes de la seva generació. Terradas no cursà mai estudis universitaris, i podem veure l'home en el seu medi de Figueres i comarca lliurat a una autoformació política. Sabem ben poca cosa d'aquesta etapa. Els seus pares semblen haver estat liberals, i, llevat d'alguna aventura infantil que denota ja el seu caràcter esforçat, tal com explica en les fragmentàries memòries que abans hem assenyalat, no ens resta res sobre les seves activitats. Si hem de creure el que diu en el pròleg i a través de la novella *La Esplanada*, era a Barcelona l'any 1828. Devia comptar aleshores setze anys. Però això no és segur. Tubino afirma que fins el 1838 no es traslladà a Barcelona, on l'11 de febrer fou representat ja *Lo rei Micomicó*; però la data és imprecisa. Oficialment no traslladà el seu domicili de Figueres a Barcelona fins el 1840, bé que és segur que per aquesta data residia feia temps en aquesta ciutat. La gènesi de l'obra, tal com l'explica Tubino, resulta bastant inversemblant; la reproduceixo extractada pel seu interès documental. Ha estat sempre acceptada sense dubtes. L'existència de la Societat, en canvi, sembla evident:

«Vivía en Figueras por los años 1835 al 37 un anciano septuagenario de apellido Perxas, quien libraba su existencia y la de cinco hijos ejerciendo el modesto empleo de cartero. De éstos, el menor, llamado Vicente, descubrió desde niño marcada inclinación a lo fantástico, señalándose por su carácter pacífico y suave, su genio alegre y un tanto soñador. *Dicennos los informes que hemos recogido* [el subratllat és nostre] que, como Vicente Perxas se viera obligado a pasar muchas veladas cuidando un enfermo, para entretener el tiempo, dióse a la lectura del Quijote, y de tal manera le impresionaron las aventuras del manchego hidalgo, y tan en serio tomó cuanto al gobierno de su sandio escudero en la Insula Barataria se refería, que asociando estas impresiones a los hechos rela-

tivos a la princesa Micomicona, concluyó, falto de discernimiento y meollo, por perder el seso, metiéndosele en la cabeza que todo aquello era pura realidad, y que muy bien podía considerársele heredero del trono de Micomicón y reivindicar, por ende, los derechos que como a tal rey le pertenecían [...]; pero Terradas, que sabía sacar partido del menor incidente, si podía refluir en beneficio de sus planes, escuchando menos los consejos de la caridad que la voz de su pasión, lejos de disuadirle de lo que a él tocaba [...] pintóle con vivísimos colores como realidades sus ensueños [... creó] una asociación jocosera que tenía por objeto rendir homenaje a Vicente Perxas, proclamado como rey de la monarquía micomicona. Tratábase en apariencia de una sociedad de recreo que quería buscar solaz en tan descabellada representación, cuando en el fondo lo que había era el propósito de rodear del más cruel ridículo la institución monárquica, ofreciéndola al pueblo con los rasgos que más podían desprestigiarla. Hízose nombrar Terradas gran chambelán de palacio, organizando el servicio de éste y el de la majestad irrisoria que en ocasiones había de ocuparle. Tomaron los funcionarios palatinos nombres de burlas que ocultaban sátiras sangrientas y groseras de la realidad [... y el rey] expidiendo decretos y promulgando leyes que se imprimían en una gaceta, publicada en catalán, con el título de *Butlletí oficial* [...] Favorecido en Barcelona por los acontecimientos, ensanchó el círculo de sus esfuerzos, repitiéndose las recepciones, que eran anunciadas estrepitosamente».

Aquesta és l'única font que hem trobat sobre l'existència d'aquesta societat de Vicenç Perxas, que devia venir a ésser un Quixot autèntic, que demostraria la influència efectiva de la literatura sobre la vida. En tot cas no tenim tampoc cap argument de pes per a demostrar que això no es produí tal com Tubino ho diu.

Lo rei Micomicó, farsa en dos actes i en vers, a més d'«una sàtira sangrienta y despiadada de la institució monàrquica»,³ és també una exposició de l'ideari polític de Terradas. El seu valor polític és innegable, bé que Soler i Vidal digui el contrari.⁴ A part el seu valor històric dins el moviment que inicià un teatre català nacional, l'obra manca de valor literari. La segona part és una mena de manifest polític demòcrata que coincideix amb l'ideari del Terradas d'aquesta primera època. Hi ha manifestacions d'igualitarisme, però no de republicanisme:

«A est fi
tot lo món no veurà en mi
sinó un home com los altres,
un home com tots vosaltres,
fet de la mateixa pasta».

3. FRANCISCO CURET, *El arte dramático en el resurgir de Cataluña* (Barcelona, s. a.), 106.

4. J. SOLER VIDAL, *Pels camins d'Utopia* (Ciutat de Mèxic 1958), 39.

Insisteix en el que representen els serveis públics que

«ningun sou no xuclaran
a la pàtria que serveixen».

Això fou obsessiu en tots els manifestos polítics de Terradas.

L'any 1839 fou publicada a Barcelona, a la impremta de J. Tauló, una traducció de l'obra de Cabet *Histoire populaire de la Révolution française*, sota el títol de *Revolución francesa de 1830 y situación presente explicada e ilustrada por las revoluciones de 1789, 1797, 1799 y 1804 y por la Restauración*, en dos volums. El traductor ha firmat T. A., les sigles alterades del nostre autor. No he pogut veure cap exemplar de l'obra, però Carles Rahola havia esmentat una traducció de Cabet, feta per Terradas⁵ sense donar-ne dades. En aquesta data Terradas sembla estar ja identificat amb el pensament republicà.

L'any 1840 resideix a Barcelona, on hi ha un camp d'acció més ampli. Quan hom creà una «Sociedad Patriótica», Terradas en fou secretari, i ben aviat es confederà amb la Cooperativa de Teixidors, que comptava a Barcelona uns set mil adherits, i a la província, més de vint mil.⁶ Quan el govern d'Espartero la dissolgué, Terradas començà a publicar les seves famoses «Hojas». Però això era ja a l'any 1842. Dins el mateix 1841 publica, segons Elías de Molins,⁷ l'opuscle intítulat *Los que eran y los que son: Obsequios y agasajos hechos por los tejedores de Vich a unos hombres del pueblo*, que tampoc no hem pogut trobar. Per aquesta època atemptaren contra ell.

Les «Hojas» desenvolupen les idees democràtiques de Terradas, i semblen haver estat molt difoses. Es formula un ideari polític revolucionari:

«Antes de pensar en educar al pueblo ni en plantear reformas sociales de ninguna especie, el primer deber del hombre que vive bajo un gobierno despótico es procurar al país, aunque sea conspirando, la libertad política por medio de la insurrección. Entendemos por la libertad, no la publicación de un cartapacio como el de 1837, donde se diga que el pueblo es soberano y en realidad no es más que un esclavo, sino, como llevamos dicho, un sistema de gobierno en el que todos los funcionarios públicos sin excepción sean el producto de la voluntad de todos los ciudadanos», etc.⁸

5. CARLES RAHOLA, *Vides heroiques* (Girona 1932), 9-12. Elías de Molins dóna una traducció i edició de 1846 (Madrid, Imprenta de Sanchiz).

6. J. PUIG PUJADES, *Vida d'heroi: Narcís Monturiol*, Prefaci d'IGNASI IGLÉSIAS (Barcelona 1918), 36.

7. ELÍAS DE MOLINS, *Diccionario Biográfico y Bibliográfico de Escritores y Artistas Catalanes del siglo XIX* (Barcelona 1889), vol. II.

8. *Los Mártires de la República*, 150.

Les «Hojas» són ja una manifestació de fe republicana i preparen el terreny per a les eleccions municipals d'aquell any :

«Las ideas democráticas se desarrollan, y el número de los que las profesan aumenta a proporción que la impericia o mala fe de los gobernantes va convirtiendo en farsa los sistemas representativos. El partido republicano en España sería insignificante y nulo, si los consejeros de la corona no hubiesen tenido tanto empeño en borrar de la Constitución el espíritu de la soberanía popular... ¿No debe darnos asco "El Papagayo" cuando busca para sus doctrinas un apoyo en nosotros, en el ejército y en la honrada clase proletaria? ¡En nosotros! ¿Cree que se olvidan tan fácilmente las prisiones, destierros y deportaciones a que nos condenaban sus patronos?».⁹

Les «Hojas» del 9 de març i del 22 d'abril d'aquest any donen compte dels resultats de les eleccions municipals a les quals Terradas es presentà. El cap del republicanisme fou elegit cinc vegades seguides, però a cadascuna d'elles es negà a jurar la fórmula «ser fiel a la Regencia del Duque de la Victoria». Mentrestant el full núm. 15 fou denunciat al «Jefe Político» i, finalment, absolt. A la cinquena vegada Terradas, jurà, però dient que es reservava el dret de protestar davant el «Jefe Político» per l'arbitrarietat que el tal jurament significava, ja que no constava en les normes constitucionals. No li serví de res aquest jurament, ja que fou enderrocat per la força, sense, però, que es promogués cap disturbí. Hom dictà un acte de processament contra Terradas, que fou empresonat al castell de Sant Ferran, a Figueres, i després d'un judici fou absolt pel jutjat inferior. L'Audiència no considerà justa la sentència, i dictà un nou acte de processament, però Terradas, que es trobava aleshores en llibertat, fugí a l'erpinyà.

Fou després d'aquest intent fracassat d'ocupar l'alcaldia de Figueres quan començà a publicar-se a Barcelona el diari «El Republicano». A l'Arxiu Històric de la Ciutat he trobat la collecció completa que va des del primer d'octubre fins al 9 de novembre. Consta de divuit números. L'editor és Josep Viladoms, i hi figura com a director, fins al 5 de novembre, Juan Manuel Carsy. L'home més representatiu de la publicació és Francisco de Paula Cuello, però hi col·laboren també Carles Figarola, Agustí Reverter, Lluís Frayle, etc. L'editorial del 17 d'octubre manifesta les idees, incipients, però fermes, de federalisme. Hi intervé també algun comissionat de fàbrica. El diari surt tres dies la setmana: dilluns, dimecres i dissabte, al preu de sis quartos per número solt, vuit rals velló la subscripció per un mes, i vint-i-dos rals velló per tres mesos. Per a províncies els preus

9. *Id.*, 145.

són de deu i vint-i-vuit rals velló, respectivament. El 31 d'octubre de 1842 s'inclou el conegut manifest republicà d'Abdó Terradas, que comença: «Cuando el pueblo quiere conquistar sus derechos debe empuñar en masa las armas al grito de ¡ Viva la República !...»

Terradas era considerat, en «El Republicano», com un iniciador i alhora el portaveu de les idees republicanes, de la mateixa manera que Cuello era l'organitzador i l'agitador. L'empremta de Terradas es veu en l'admiració que desperta. Les seves col·laboracions al diari no passaren del manifest anteriorment esmentat, reproduït després a cada número. Lluís Frayle li dedicà, en el número del 7 de novembre, el següent poema, ben pedestre per cert :

«¡ Salud! hermano Terradas,
demócrata catalán,
tus letras conquistarán
doble más que mil espadas.
Las almas republicanas
ganadas por tu peñola
gritarán en Barcelona
(pronto será la ocasión)
a los tronos maldición
con arrogancia española», etc.

«El Republicano» no podia durar, i el Govern aprofità els disturbis del mes de juny per dissoldre el grup naixent.

Cal assenyalar que fou probablement per aquest temps que Terradas compongué *La Campana*, himne en català, que els republicans adoptaren i que ben aviat es féu popular, considerat com una mena de *Marsellesa*. Fou repartit en uns fulls volants amb el mateix títol que el de la publicació («El Republicano»):¹⁰

«La cort i la noblesa,
l'orgull de la riquesa,
caiguen d'un cop fins al nostre nivell.
Ja la campana sona [...]
.
Lo delme, la gabella
lo dret a la portella,
no, jornalers, mai més no pagarem.
Ja la campana sona [...].»

La Campana resumia en estrofes molt musicals l'ideari republicà, romàntic i social de Terradas.

10. JOAN GIVANEL I MAS, *Bibliografía catalana: Prensa*, I (Barcelona 1931), 73.

Un document interessant sobre l'activitat de Terradas a París és l'entrevista que sostingué amb «un industrial barceloní», en presència del «[coronel o brigadier] Mata i Alòs» amb posterioritat a la proclama que Terradas havia fet el 22 de novembre a les muntanyes de Requesens amb motiu de secundar el moviment de Barcelona. En aquesta entrevista hom proposà a Terradas que secundés l'alçament del general Prim; essent, però, considerat com a moderat l'agent barceloní, Terradas, amb bon olfacte polític, es negà a secundar-lo. Tot al contrari, evità que en una reunió d'uns tres-cents exiliats, gairebé tots republicans, Prim fos nomenat president de la Junta. Les activitats de l'exiliat no foren gens fàcils en un moment que el Govern francès procurava de dificultar les activitats polítiques dels refugiats espanyols. Després d'assistir en un banquet a Tolosa per recaptar recursos econòmics, fou detingut. Per tant, quan Prim es revoltà a Reus el 28 de maig de 1843, Terradas estava encara empresonat. Els republicans revoltats a Barcelona no comptaren amb la seva ajuda i amb la que el seu prestigi a Figueres i a la província de Girona hauria pogut obtenir. Quan retornà al Principat, el general Sanz l'envià confinat a Vilafranca, després aconseguí de venir fins a Sarrià; però fou el mateix baró de Meer qui el confinà a Sigüenza per treure'l així del Principat. Mentrestant el seu deixeble Monturiol aconseguí de fundar a Barcelona el primer periòdic comunista, «La Fraternidad», que, en contacte amb «Le Populaire», de Cabet, propagà la utopia de la nova Icària.¹¹ En una carta datada a Madrid l'any 1847 Terradas es dirigeix a Monturiol exposant-li els seus dubtes sobre l'èxit de l'empresa. És una indubtable prova de sagacitat política per part de Terradas. No és que estigui en contra de la nova experiència social que es propugna,

«Sino porque ignoro todavía aquellos extremos y no quiero que mañana me maldigan los que por mi consejo hubiesen ido a lo que ha de ser la Icaria; no, porque no tengo tiempo de meditar y escribir con algún fruto, pues no pudiendo seguir una propaganda duradera y defenderme de los ataques que me dirijan, y no pudiendo ir desarrollando un plan previamente propuesto, más quiero callar y esperar mejores ocasiones».¹²

Terradas es negà a firmar com a comunista. La utopia de la Icària, no acabava de veure-la prou clara. El 19 de març les autoritats dissolgueren «La Fraternidad», i Monturiol, com abans Cuello, emigrà a França. Terradas conspirava també per crear una Junta republicana. La Junta democràtica que es formà a París per sostenir Enric de Borbó, que s'havia

11. Al final de desembre de 1847.

12. *Vida d'heroi*, 55.

declarat republicà, era integrada pel general Ametller, Flórez, Urrabieta i Terradas. El primer de juliol, en vista dels ajornaments per a emprendre una acció, Terradas llançà un nou manifest: *A los republicanos españoles*.

L'any 1851 el trobem de nou a Barcelona. Assisteix a l'enterrament del seu deixeble i amic Francisco de Paula Cuello, mort en un atemptat. Fou Terradas qui va llegir el poema que Josep Anselm Clavé havia compost en memòria del jove republicà.

Les eleccions municipals del 1854 donaren altra vegada el triomf a Terradas, que ocupà l'alcaldia de Figueres. Novament sorgiren problemes, aquesta vegada amb la Guàrdia Nacional. El 6 de juliol de 1855 el general Zapatero el destituí. Una altra vegada Terradas es veu obligat a cercar refugi en l'exili. Obligat a residir a Andalusia, una lletra tramesa des de Cadis, el desembre de 1855, descriu el malestar d'unes terres que ofereixen experiències noves al polític:

«En Jerez, población de 50.000 almas, muy rica, pero donde la riqueza está en pocas manos, y de consiguiente, los jornaleros, todos campesinos, son muy numerosos, han tenido que apelar los ricos, por miedo de ver atacadas sus propiedades por los hambrientos, al medio de pagarles cinco reales diarios como si trabajasen, en términos que por tiempo de más de dos meses los socorros importan cuatro o cinco mil duros diarios...».¹³

El Govern és ineficax en les seves mesures. Terradas, en la petita mostra que ens ha restat de la seva correspondència d'aquesta època, es mostra objectiu. Mentre esperava el final del plet polític que havia culminat en una destitució no massa legal de l'ajuntament republicà de Figueres, Terradas vagà per Cadis, Sevilla, Paterna i Medina Sidònia. La seva salut se'n ressentí. Morí l'any 1856 a Medina Sidònia. Circulà el rumor que havia estat emmetzinat, però res no abona aquesta suposició. Demòcrata convençut, es lliurà totalment a la política. La literatura fou per a ell solament un mitjà. No és sorprenent, atesa la circumstància que li tocà de viure.

II

Quan, l'any 1835, fou publicada *La Esplanada: Escenas trágicas de 1828*,¹⁴ la novella històrica tenia encara generalment el caràcter de no-

13. *Los mártires de la República*, 248.

14. ABDON TERRADAS, *La esplanada: Escenas trágicas de 1828* (Madrid, Imprenta de Verges, 1835), 152 pàgs. Exemplar a la Biblioteca de Catalunya, Signatura A 96-8.º-4790. (N'hi ha un altre exemplar a la Biblioteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.)

vella històrica de temes medievals. Si és cert que en les novel·les de Walter Scott trobem aquell sentit de protesta per la dominació del fort, aquella admiració per la rebel·lió i per la defensa de les nacionalitats, en una paraula, un sentit progressiu de dinàmica històrica, no podem considerar les novel·les de Scott i les de la seva escola com a novel·les polítiques,¹⁵ tampoc no foren considerades com a tals al seu temps. Però Scott fou el primer autor anglès que utilitzà una treballadora com a protagonista (*The Heart of Midlothian*). Són aquests anys quan a tot arreu de la Península prolifera el gènere, novament incorporat, de la novella.¹⁶ El llibre, per raons industrials, s'ha fet més assequible, i la nova classe rectora, la burgesia, demana noves novel·les. Com a gènere surt una mica desacreditat, però ensems amb la història *veritable* ja pren un altre caire. El mateix Terradas, quan vol caracteritzar un *lechuguino*,¹⁷ diu que emprava frases «aprendidas en algunas novelas, que son los únicos libros que leen» amb un cert menyspreu. I ho diu precisament perquè comprèn que el que fa no és únicament una novella; Terradas ha utilitzat una anècdota imaginària, enriquida amb el propi testimoni històric.

La Esplanada fou breument esmentada per Reginald F. Brown,¹⁸ però Zellars ni tan sols hi fa referència.¹⁹ Al seu temps passà enfosquida per l'activitat política de l'autor. Escrita en castellà, la literatura castellana no l'ha feta seva, potser pel desconeixement de Terradas o simplement per considerar-lo vinculat a la literatura catalana; bé que és cert que la història de la novella espanyola en aquest període es troba encara per fer.

Fonamentalment podem dir que *La Esplanada* és una novella-document que pretén de convertir la història més recent en novella, i d'extreure'n una lliçó política.

L'obra és dividida en set *cuadros* o capítols: *Los dos amantes*, *La criada*, *El paseo*, *La tertulia*, *El fiscal*, *La víspera* i *La Esplanada*.

Isabel és la promesa d'Adolfo, fill d'un honorat militar que es troba a la presó com el pare d'Isabel. Quan Adolfo arriba del carrer a casa la noia,

15. Vegeu GEORG LUKACS, *The Historical Novel* (London, Merlin Press, 1962), 30 ss. (el text rus és de 1936-37). Recentment una tesi ben interessant sobre el sentit progressiu de l'obra de Scott ha estat publicada per ALEXANDRE WELSH, *The Hero of the Waverley Novels* (Yale University Press 1963). Vegeu la recensió del llibre a «The Times Literary Supplement», 6-II-1964, pàg. 106. Sobre l'estructura del gènere, vegeu MARGUERITE IKNAVAN, *The Idea of the Novel in France: The Critical Reaction, 1815-1846* (Genève-Paris 1961).

16. Vegeu l'excel·lent estudi de JOSÉ F. MONTESINOS, *Introducción a una historia de la novela en España en el s. XIX* (Valencia 1955).

17. *La Esplanada*, 71.

18. REGINALD F. BROWN, *La novela española, 1700-1850* (Madrid 1953).

19. GUILLERMO ZELLERS, *La novela histórica en España (1828-1850)* (New York 1938).

ella el troba distant, reservat. Adolfo s'ha assabentat que han anunciat unes execucions per al dimecres de la setmana següent, i ha visitat el fiscal, però aquest s'ha negat a rebre'l. La mare d'Isabel també sospita alguna cosa, bé que no sap res, i decideix d'anar a veure el fiscal. Mentre la mare és fora, Isabel rep la visita del seu oncle José, sacerdot, preocupat també per la sort dels presos. Mare i filla es guanyen la vida cosint a casa «prendas de munición», però encara tenen una criada que no ha volgut deixar les mestresses en una situació tan angoixosa. De vegades és ella qui posa els seus diners per mantenir-les. Tampoc Carmen, la mare d'Isabel, no aconsegueix de veure el fiscal. Les dones s'han quedat soles. La criada conta el cas d'un policia que ha estat maltractat per criades i verdulaires a la plaça quan han descobert que anava espiant. Li han tirat tronxos, i ha hagut de sortir fugint. Mentre es distreuen amb la narració d'aquests fets, escolten com al pis de dalt un policia posa una multa a un obrer perquè aquest, la nit anterior, ha allotjat un amic. Se li havia fet massa tard per a anar cap a casa seva; però les ordenances assenyalen que cal donar part a la policia prèviament. El policia es comporta durament, amenaça amb emportar-se l'home a la presó, però admet el suborn.

Les negres suposicions d'Alfonso respecte a la sort que poden córrer els dos pares són discutides amb el sacerdot; aquest intenta que el noi se sobreposi. Tots dos parlen, al passeig que dóna al port, de la decadència del comerç de la ciutat quan veuen el símbol de la repressió: «Mire Vd. el *Jacinta*. Hace dos o tres días que lo veo en el puerto; sin duda habrá venido para vaciar un poco los calabozos de los muchos infelices que deben ir a Ceuta. Ahora ha llegado de allí.»

Després Adolfo va a la *tertulia*, a casa de Nicolasa. El marit d'aquesta també és militar, està retirat per la seva oposició al Govern. Hi va també Faustino, un *lechuguino* que parla afectadament i que pretén de saber-ho tot: «¿Y Vd., idolatrada Jacinta mía, qué novedades, qué mudanzas ha experimentado Vd. en el decurso de estos dos días (que son para mí dos años), que no he disfrutado de la luz de esos ojos hechiceros?»

El marit de Nicolasa conta una acció de guerra del pare d'Alfonso. L'endemà Alfonso torna a casa el fiscal per tal de saber noves del seu pare. Després de fer-lo esperar li confirma que, efectivament, el seu pare figura a la llista dels condemnats que seran ajusticiats. Hi llegeix, en aquesta, el nom del pare de la seva promesa. Mentrestant a casa de Nicolasa, la criada, imprudentment, explica que ha sentit dir que dimecres hi haurà noves execucions. A la nit Carmen té un atac. Els metges donen poques esperances que pugui sortir-ne. La nova arriba al pobre Alfonso per don José, que s'ha assabentat també de les males notícies. Quan Alfonso arriba a casa la seva promesa, Carmen s'està morint. Isabel es

desmaia a la mort de la seva mare, al moment que uns policies arriben per detenir Alfonso, denunciat pel fiscal com a sospitós. En un moment de descuit, el noi aconsegueix de fugir. Aquí intervé Terradas: mentre passeja per la Rambla s'adona que uns policies parlen de detenir Alfonso. Bé que ell no el coneix, l'avisar, i aquest aconsegueix de fugir novament. «¿Ha oído usted, Abdón? (me dice en voz baja don Jerónimo): procure Vd. avisar disimuladamente a aquel desgraciado, pues no les basta... Sc llama Alfonso.»

Incapaç de resistir el desig d'anar a consolar la seva promesa, és detingut en sortir de l'escala. El dia fixat per a les execucions, Isabel surt molt de matí i se'n va a missa; després es dirigeix cap a l'Esplanada, on troba don José. Va acompanyada del sacerdot, quan senten les canonades que anuncien que s'ha acomplert la sentència. Després d'ésser afusellats, els cadàvers eren conduïts a l'Esplanada, on eren penjats en una forca. Isabel es desmaia, i don José crida uns soldats que anaven de conducció vers la fortalesa, en demanda d'ajut. Són precisament els qui porten Alfonso. El policia secreta que els acompanya s'adona que aquelles persones es coneixen. Isabel, quan torna en si i veu Alfonso, no el reconeix. Desvarieja. Alfonso, desesperat, es llança contra la baioneta d'un soldat i cau mort. Isabel ja no torna en si. Es consuma la tragèdia. «¡ También está yerta! — dice el otro, poniendo la mano sobre el corazón de Isabel, que ya había cesado de latir.»

Hauríem d'apuntar l'estructura romàntica en què es mou l'acció. Hi ha un to dramàtic, quasi fulletonesc, en l'acumulació de desgràcies en els personatges *bons*, afeixugats per la dissort. Per altra banda, els tipus, ben delimitats, potser massa clarament diferenciats, assenyalen també la filiació romàntica de l'obra, natural en el moment que hom escriu. La mateixa estructura de la composició en *cuadritos*, bé que conserva una unitat argumental, serveix de prova d'aquell pas ja suficientment esmentat que va del quadre de costums a la novella pròpiament dita.²⁰ En aquest cas la intervenció del diàleg (abundosament emprat) és decisiva, i això fa que la curta extensió de l'obra i l'acumulació d'esdeveniments li donin un ritme i n'augmentin l'interès.

La composició ha estat gairebé un pretext. L'important era el quadre històric i el seu valor polític. Hi ha, però, i no podríem oblidar-ho, alguns trets psicològics. Per exemple, la figura del fiscal, personatge turmentat,

20. «Los costumbristas, antes de que hubiera novela entre nosotros, se aplicaron a la observación de una *realidad* que va a ser luego la de la gran novela del siglo XIX. La importancia del costumbrismo como educador de la sensibilidad y del gusto de novelistas y público es considerable [...]». (JOSÉ F. MONTESINOS, *Costumbrismo y novela*, Valencia 1960, pàg. 12.)

el qual «la sola vista de Adolfo le confundía y que una furia infernal le incitaba a cometer nuevos delitos para borrar la memoria de los muchos que había cometido y que ahora se le agolpaban confusamente para martirizarle». Aquestes figures secundàries són ben dibuixades, com la criada, personatge que sembla haver sortit de la ploma de Robreño i que parla un castellà catalanitzat :

«No faltaba más sino ca después ca m'he comidu los talls les deixase a ustedes rusegar los guesus. ¡ Vaya! ¿ piensa usted que soy tan desagrada, y ca no me recuerdo cuando ma daban dos pesos al mes, y bien cumida, y algun regalet da cuando en cuando? Milló estaba entonsas ca cuando mi marido era vivu; y si ara el tiempu es malu, pasiensia, ca bien na finen ustedas, y después d'un temps altre en viendrà. A mi que me deixian hasé rodets al tornu cuando no y aya altra feina, que ab esu ne tengo da sobras par vestirma. Al cor se'm trencaria si viese ca la señurita había da tumar al cabaset y andar a la Bucaria. Bastanta sentu ahora al ver ca tiene c'haser feina de munisión par mantenirsa».²¹

Potser no seria improcedent, i salvant les distàncies, de suggerir el record de la Benigna en la *Misericordia* de Pérez Galdós.

Conegué Terradas directament els fets que narra? Així ho diu ell ja en el pròleg :

«Sin embargo estos diez años son la época de mi vida [...] Barcelona es el teatro donde empezó a adquirir alguna robustez mi raciocinio [...] Calcúlese si deberían impresionarme los cuadros que se me ofrecieron a la vista.»

El mateix autor intervé en alguns moments de la novella ajudant el protagonista :

«Movido por la curiosidad, procuré averiguar la causa de tan confuso rumor... Acércome al café de Guardias.»

I al final de la novella :

«[...] Ah! yo los vi colgantes de la horca esos cadáveres. Yo los vi. ¡ Y aun ahora me estremezco al recordarme el efecto que en mí produjo escena tan cruenta! [...]»

Ell avisa a Adolfo que la policia el segueix. Potser és un original recurs literari. Aquesta època de la vida de Terradas és més aviat fosca, i no és improbable que estigués a Barcelona. En tots dos casos la novella té

21. *La Esplanada*, 32.

la virtut de situar l'acció més prop del lector i donar-li un aire més versemblant.

Capítol a part mereixeria l'ambientació i la funció de la història dins *La Esplanada*.²² Bé que l'autor assenyala el caràcter personal de la documentació que sosté l'entramat de la novella, remarcarem, però, les evidents coincidències amb *La ciudadela inquisitorial de Barcelona*, de Joaquín del Castillo.²³ Castillo afirma en el pròleg que presentà l'obra a la censura cap al desembre de 1834:

22. La repressió del comte d'Espanya produí una altra novella, justament oblidada: FRANCISCO J. DE ORELLANA, *El conde de España o la inquisición militar*. Historia-novela contemporánea. (Barcelona, V. Castaños, 1856). (N'hi ha un exemplar a la Biblioteca de Catalunya.)

23. JOAQUÍN DEL CASTILLO, *La ciudadela inquisitorial de Barcelona o las víctimas inmoladas en las aras del atroz despotismo del Conde de España* (Barcelona, Librería Nacional de M. Saurí, 1835) (adornada con una lámina), 250 pàgs. Palau esmenta una edició de 1832, Imp. de Garriga; cosa evidentment impossible, atès el pròleg de Castillo de 1835; dona compte d'una edició del 1836, que seria la segona (M. Saurí), i d'una tercera, sense any, i d'una quarta amb diferent portada de l'anterior. — De Joaquín del Castillo Mayone, «subrigada del 6.º Batallón de la Milicia urbana voluntaria barcinonense», sabem que era nebot del tinent coronel Vicente Mayone, el qual fou detingut per liberal l'any 1829 i traslladat a la Ciutadella. (Veg. *La ciudadela inquisitorial*, 66 ss.) Posat en llibertat al cap d'uns quants mesos, fou novament detingut i empresonat a Montjuïc, on caigué malalt, i morí a l'Hospital Militar del carrer de Jonqueres, on havia estat traslladat. Així ho conta el seu nebot. Joaquín del Castillo mereixeria, pel volum de la seva obra, un estudi monogràfic. Les seves obres són: *Ortografía de la lengua castellana...* (Barcelona 1831); *Viaje somnífero a la Luna o Zulema y Lambert* (Barcelona, Impr. de M. Saurí, 1832) (vegeu «Diario de Barcelona», 11-VII-1832); *Atalaya observatoria de ambos sexos o sean medios y ardidés de que se valen para triunfar unos de otros por las señales que indican la inclinación al amor*. Parte primera y única (Barcelona, Impr. de Ramón Indar, 1833); *Adelaida o el suicidio*. Novela original, 2.ª ed. (Barcelona 1833), 3.ª ed. aumentada por el mismo autor en la imprenta de don Ramón Indar (Barcelona 1837); *Exclamaciones de un expatriado o Esmeragdo y Clarisa*, Poema en cartas (Barcelona 1833); *El incógnito en el subterráneo o sean las persecuciones*, Entrevistas compuestas en diálogos, 2.ª ed. (Barcelona, Impr. de Ramón Martín Indar, 1833); *El buen hijo y matrimonio fraterno* (anunciada com a ja publicada el març de 1833 a *La prostitución*); *La prostitución o consecuencias de un mal ejemplo* (Barcelona, Impr. de Ramón Martín Indar, 1833; una altra edició a Mèxic, Impr. de Ay. Contreras, 1836); *Amor e infidelidad o el Consorticidio*, Novela original española (Barcelona, Impr. de Gaspar, 1835); *Liki o la Catecúmena* (Barcelona, Impr. de José Tauló, s. a. [segons Palau, cap al 1835; segons Hidalgo, el 1841]); *Los esterminadores o planes combinados por los enemigos de la Libertad para dominar la especie humana bajo el mentido pretexto de defensores de la Libertad y del Trono* (Barcelona, Impr. de Ramón Indar, 1835); *El Tribunal de la Inquisición, llamado de la Fe, del Santo Oficio: Su origen, prosperidad y justa abolición* (Barcelona, Impr. de Ramón Indar, 1835), 2 vols.; *Frailismonia o Grande Historia de los Frailes* (Barcelona 1836); *La seducción o Los remordimientos*, Novela histórica, patriótica, sentimental (Barcelona 1837); *El fraile o la reliquia entre ruinas* (Barcelona, Impr. de Saurí 1837); *Las bullangas de Barcelona o sacudimiento de un pueblo oprimido por el despotismo ilustrado*, Original de D. J. del C. y M. (Barcelona, Impr. de A. Gaspar y C^{ia}, Imp. de Miguel Borràs, citat per Hidalgo; *Espinas sembradas por la Dictadura político-militar en Cataluña o los Veinte meses* (Barcelona, Impr. de J. Tauló, 1839), en vers.

«Muchas vicisitudes podrían referirse de esta obrita, pero bastará decir que el Señor General Llauder después de haberla leído no quiso dejarla imprimir, pues todo el mundo sabe que el gobernador civil de aquella época no lo era sino en el nombre, y que Llauder lo hacía depender todo de su capricho: así es que a pesar de los buenos deseos del señor censor no pudo publicarse.»

La ciudadela inquisitorial de Barcelona és la narració de les repressions absolutistes des del 1823 o 1824 fins al 1835, amb abundant documentació i estil emfàtico-romàntic. Part de la documentació prové de *La España bajo el poder arbitrario de la Congregación apostólica*.²⁴ Terradas potser coneixia l'obra de Castillo o bé les dificultats sorgides quan intentà de publicar-la a Barcelona amb el general Llauder, i decidí que *La Esplanada* sortís a Madrid. Ambdues obres són una denúncia de les repressions absolutistes des d'un punt de vista liberal. Coincideixen també en les dedicatòries:

«Permítaseme, pues, para desahogo de mi juventud fogosa, asomar mi trémulo pincel sobre un punto determinado del lienzo... ¡Víctimas de 1828, vosotras llamasteis toda mi atención!» (Terradas, 5-6.)

«¡Oh inocentes víctimas, inicua- mente sacrificadas por el egoísmo, la maldad, la hipocresía y la infamia, a vosotras invoca este triste mortal que no pudo alcanzar como vosotras el sagrado nombre de Mártir de la Patria y de la Libertad!» (Castillo, 5.)

Hi ha, a més, algunes coincidències de les quals dono un parell de mostres:

«Todos los días vemos prisiones injustas, destierros sin causa, multas exorbitantes exigidas por capricho, o mejor diré para saciar la codicia de los perversos; y añádase a esto los medios inicuos de que se vale este enjambre de dependientes de la *policía secreta* para hacer las acusaciones, bastando una palabra inadvertida, una acción hecha sin malicia, para promover una causa a un ciudadano hon-

«Una policía secreta formada por la hez de los pillos, ladrones, salteadores y asesinos estaba constituida para perder a cuantos les viniesen a las manos. Entre esta pandilla de tunantes que con aire severo corrían sin cesar todos los ángulos de la ciudad sin perdonar café, fonda, bodegón o taberna, paseos, casas, etc.; el uno se constituía delator, dos o tres de ellos testigos, y esto bastaba para que a

24. *La España bajo el poder arbitrario de la Congregación Apostólica o Apuntes documentados para la historia de este país desde 1830 a 1832*. Segunda edición considerablemente aumentada de la primera, expedida en los Estados Unidos, París, en la Librería española de Bandry, 1833. La primera edició nord-americana, si existí, no he pogut veure-la ni tan sols esmentada. Una tercera edició (Madrid 1835) sortí a la impremta de D. E. Fernández Angulo a cargo de Don M. Macías, amb el nom de l'autor: «Don Pedro de Urquinaona, doctor en ambos derechos, abogado de los Reales Consejos, secretario de S. M. con ejercicio de decretos, oficial mayor y encargado que fue del despacho del Ministerio de la Gobernación de Ultramar. Bene-

rado ante un tribunal regido por la crueldad, la ambición y la venganza.» (Terradas, 17.)

«Adolfo es hijo de un honrado militar que, como otros muchos, tanto de su clase como de la de honrados artesanos, acusados de estar comprometidos en las conspiraciones que ha ideado la maldad y tramado la ambición, sin que siquiera hayan sido soñadas por los infelices cuya sangre deba acreditarlas.» (Terradas, 14.)

la hora más impensada se echase la policía sobre la casa de un ciudadano pacífico, registrase hasta el lugar acusado, lo prendiese y sentenciara cuando menos a presidio... El conde de España, por su parte, no se olvidó de elegir fiscales suficientes por sí para, sin necesidad de carear a los acusados ni decirles quiénes era su acusador, condenar a éstos al suplicio o a diez años de presidio con retención... el noble, el honrado artesano lo mismo que el oficial o jefe que encañeció en la milicia, eran mezclados en negras mazmorras con el salteador o el asesino.» (Castillo, 52-53.)

El terror de la ciutat i el fet mateix de la persecució política queden ben autèntics en la novel·la de Terradas. La decadència de Barcelona és la conseqüència de la pèssima política absolutista :

«Ya fue tiempo en que los fabricantes de toda clase de tejidos no podían dar abasto a los pedidos que se les hacían ; en que los demás ramos de la industria iban cobrando un vuelo que ya han suspendido».

Terradas es mostra proteccionista :

«se dirá que va en decadencia el comercio, aunque el de importación no disminuya, sí el de exportación que es el que promueve directamente la riqueza del país».

El deure de l'Estat és de vigilar l'economia del país, però sense intervenir-hi directament. La decadència del comerç era reconeguda pel mateix comte d'Espanya quan deia en una proclama :

«[Catalanes...] si vuestras especulaciones mercantiles no hallan las grandes ganancias a que estabais acostumbrados, no faltan lucros honestos en la esportación de los excelentes productos de vuestro favorecido suelo y de los artefactos de vuestra favorecida industria, que pueden competir con los extranjeros» (26 de febrer de 1829).²⁵

mérito de la Patria, declarado por las Cortes y en la actualidad cesante». L'autor en el pròleg — *Motivos de esta edición* — explica el motiu de l'anonimat, prou evident, i resumeix el propòsit de l'obra : «la pugna interminable del interés público con el temporal del clero». Vegem del mateix autor l'interessant document : *Memorias de Urquinaona* (Comisionado de la Regencia Española para la pacificación del Nuevo Reino de Granada) (Madrid, Editorial América, 1917). (N'hi ha una edició del 1820, a la Impreta Nueva, de Madrid.)

25. *La Ciudadela Inquisitorial*, 219.

Segons el comte d'Espanya, tot és el resultat de la pèrdua de l'or i de la plata de les colònies, conseqüència de la Constitució del 1820. Terradas manté el punt de vista oposat, però també considera que la decadència econòmica és el resultat d'una manca d'organització política. Tots els personatges de la novel·la estan en funció d'una persecució política, que es fa afeixugant d'una manera gradual. Tots són víctimes de la repressió. Fins i tot don José, quan crida els soldats perquè l'ajudin a sostenir Isabel, és jutjat pel policia secreta que els acompanya :

«el cura que está ahí es uno de esos que llaman secularizados. Ya podéis juzgar qué tal será el pájaro. En tiempo de la Constitución escribía en un periódico».

Malgrat la violència de la denúncia de Terradas, no hi ha en la novel·la cap atac contra la monarquia com a institució, sinó únicament contra el partit absolutista, «esa facción tan poderosa como sanguinaria». És el rei qui ha estat enganyat i s'ha deixat portar per homes ambiciosos i depravats. Res no demostra que Terradas hagi intentat de fer una novel·la per propagar les idees republicanes. Coincideix amb *El rei Micomicó*. Potser seria aventurat d'assenyalar una radicalització progressiva en el seu pensament polític, atesa l'escassa informació que tenim d'ell en aquesta època.

L'argument, els personatges, l'ambientació i el testimoniatge històric formen una unitat. *La Esplanada* no és únicament una novel·la romàntica o un document històric. És ambdues coses alhora. Voldríem haver cridat l'atenció sobre la importància, per als historiadors de la novel·la i per als historiadors polítics, d'aquesta peça documental, testimoniatge literari i d'una repressió iniqua.

JOAQUIM MARCO

Societat Catalana d'Estudis Històrics.